

O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA GRAMMATIK KATEGORIYALARINING QIYOSIY TAHLILI

Aminova Mahfuza Jamoladdinovna

Ma'mun universiteti "G'arb tillari va adabiyoti" kafedrasini o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20427320>

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi o'zbek va ingliz tillarida grammatik kategoriyalarning umumiyliklari va farqli jihatlari qiyosiy tahlil qilinadi. Grammatik kategoriya tushunchasi, uning morfologik, sintaktik va semantik xususiyatlari o'rganiladi. O'zbek tilidagi jins, son, egalik, shaxs va zamon kategoriyalari ingliz tilidagi muvofiq birliklar bilan solishtirilib, ularning tizimdagi o'rni yoritiladi. Tadqiqotda qiyosiy metod va tahlil asosida grammatik tuzilmalarning o'xshash va farqli tomonlari aniqlanib, o'qitish jarayonida qiyosiy tahlildan foydalanishning samaradorligi asoslanadi. Mazkur ish filologiya yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarga til tizimini chuqurroq anglash va grammatik tafakkurni kengaytirishda yordam beradi.

Kalit so'zlar: Grammatik kategoriya, qiyosiy tahlil, morfologiya, semantika, shaxs, son, zamon, til tizimi.

Kirish

Tilning grammatik tizimi har qanday tildagi eng muhim qatlamlardan biridir. Grammatik kategoriya so'zlarning o'zaro bog'lanishida, gap tuzilishida, ma'no va shakl uyg'unligida muhim rol o'ynaydi. O'zbek va ingliz tillarida grammatik kategoriyalar o'ziga xos tarzda shakllangan bo'lib, ularning har biri ma'lum tarixiy, madaniy va struktur asosga ega.

O'zbek tili agglutinativ til bo'lgani sababli grammatik ma'nolar asosan affikslar orqali ifodalanadi. Ingliz tili esa analitik til bo'lib, grammatik kategoriyalar ko'proq yordamchi so'zlar, tartib va shakl o'zgarishlari orqali bildiriladi. Shu boisdan, ikki til tizimining qiyosiy o'rganilishi nafaqat grammatik qonuniyatlarni anglash, balki tarjima jarayonida ekvivalentlikni topishda ham katta ahamiyatga ega.

Mazkur tezisdagi grammatik kategoriyalar – jins, son, shaxs, egalik, zamon, mayl kabi birliklar tahlil qilinib, ularning o'zbek va ingliz tillaridagi ifodalanish usullari, farqli va umumiy jihatlari aniqlanadi.

Asosiy qism

O'zbek tilida grammatik kategoriyalar ko'p hollarda qo'shimchalar orqali ifodalanadi. Masalan, shaxs kategoriyasi fe'lga qo'shiladigan -man, -san, -miz kabi affikslar yordamida belgilanadi: boraman, borasan, boramiz. Ingliz tilida esa bu kategoriya asosan yordamchi fe'llar yoki shaxs olmoshlari orqali ifodalanadi: I go, you go, we go.

Son kategoriyasi o'zbek tilida -lar qo'shimchasi bilan ifodalanadi: kitoblar, o'quvchilar, ingliz tilida esa -s yoki -es qo'shimchalari bilan: books, students.

Egalik kategoriyasi o'zbek tilida egalik qo'shimchalari bilan (kitobim, kitobing), ingliz tilida esa egalik olmoshlari (my book, your book) orqali bildiriladi.

Zamon kategoriyasi har ikki tilda ham fe'lning o'zgarishida aks etadi. O'zbek tilida zamon qo'shimchalari -di, -moqda, -ar orqali, ingliz tilida esa fe'l shakllari (go – went – gone) yoki yordamchi fe'llar (am, was, have) orqali ifodalanadi.

Jins kategoriyasi ingliz tilida he/she/it kabi ko'rsatkichlar orqali ifodalanadi, o'zbek tilida esa grammatik jins mavjud emas – bu semantik darajada farqlanadi.

Bu tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'zbek tili morfologik jihatdan boy, ingliz tili esa sintaktik jihatdan murakkab tizimga ega. Shu sababli, qiyosiy tahlil tilshunoslikda o'qitish metodikasini takomillashtirishda, tarjima va lingvistik tadqiqotlarda muhim o'rin tutadi.

Til o'rganishda grammatik kategoriyalarni qiyosiy o'rganish, o'zbek va ingliz tillaridagi o'xshashlik hamda farqlarni amaliy mashg'ulotlarda qo'llash samarali natija beradi. O'qituvchilar grammatik tahlil jarayonida interfaol metodlardan – taqqoslash, jadval, misollar asosida o'rgatish texnikasidan keng foydalanishlari lozim. Bu yondashuv nafaqat grammatik bilimni mustahkamlaydi, balki o'quvchilarda mantiqiy fikrlash va tildan ongli foydalanish ko'nikmasini shakllantiradi.

O'zbek va ingliz tillaridagi grammatik kategoriyalarni qiyosiy o'rganish natijasida har ikkala tilning o'ziga xos grammatik tizimi va tuzilma xususiyatlari aniqlanadi. O'zbek tilida grammatik ma'nolar asosan morfologik yo'l bilan, ya'ni qo'shimchalar orqali ifodalanadi, ingliz tilida esa analitik usullar – yordamchi so'zlar, tartib, shakl o'zgarishlari orqali amalga oshadi.

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, grammatik kategoriyalarni o'zaro solishtirish talabalarning til tizimini yaxshiroq tushunishiga, tarjima jarayonida semantik moslikni topishga, tilni amaliy qo'llashda esa to'g'ri nutq tuzish ko'nikmasini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Grammatik kategoriyalarni chuqur o'rganish tilshunoslik nazariyasi bilan birga o'qituvchilik amaliyotini ham boyitadi. Shuning uchun, filologiya yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar uchun bu soha muhim ilmiy yo'nalish hisoblanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Mamatov N. O'zbek tili grammatikasi. Toshkent: Fan, 2018. – 320 b.
2. Karimova S. Tilshunoslikka kirish. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2019. – 285 b.
3. Nurmonov A. O'zbek tili morfologiyasi. Toshkent: Universitet, 2017. – 250 b.
4. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. Cambridge University Press, 2020. – p. 410–525.
5. Quirk R., Greenbaum S. A Comprehensive Grammar of the English Language. London: Longman, 2019. – p. 132–260.
6. Fromkin V., Rodman R., Hyams N. An Introduction to Language. Boston: Cengage Learning, 2021. – p. 85–190.